

Možné dopady vstupu České republiky do Evropské unie na chov skotu

Jindřich Kvapilík, Dušan Vaněk¹

Českomoravská společnost chovatelů Praha, ¹VÚZE Praha

Úvod

S členstvím ČR v EU je spojena řada různých očekávání, představ a kalkulací o vývoji jednotlivých resortů národního hospodářství. Týká se to i agrárního sektoru, který představuje nejsložitější a ekonomicky nejnáročnější součást EU. Na vývoj chovu skotu v rámci členství ČR v unii lze orientačně usuzovat na základě vyjednaných regulovaných ukazatelů („kvót“), zásad poskytování přímých plateb z rozpočtu unie, připravenosti českého agrárního sektoru k realizaci a administraci společné zemědělské politiky a z cílů připravené reformy společné zemědělské politiky unie schválené v červnu 2003.

Podle definice "Evropského modelu zemědělství" rady zemědělských ministrů EU z roku 1997 musí být evropské zemědělství jako hospodářský sektor multifunkční, trvale udržitelné, konkurenceschopné a musí se rozkládat po celém evropském prostoru včetně znevýhodněných oblastí a horských regionů. Musí dokázat pečovat o krajinu, zachovávat cenné přírodní oblasti, významně posilovat vitalitu venkova a plnit přání a požadavky spotřebitelů na kvalitu a bezpečnost potravin, zajišťovat ochranu životního prostředí a ochranu zvířat. Tato definice plně vystihuje potřeby, požadavky a cíle i českého agrárního sektoru a chovu skotu. Vyplývá z ní, že nejméně stejná pozornost jako výrobě potravin bude muset být věnována i plnění neprodukčních funkcí zemědělství. Jedná se zejména o ekologické a ekonomické využívání trvalých travních porostů, „údržbu“ krajiny, udržení zaměstnanosti ve venkovském prostoru, sociální působení apod. Poněvadž skot je hlavním „konzumentem“ travních porostů, připadá značná část neprodukčních funkcí a úkolů především na tento druh hospodářských zvířat.

Rozsah chovu skotu

Orientační „rozměr“ chovu skotu pro podmínky unie (vyjednané regulované ukazatele) uvádí tab. 1. Je z ní patrné, že všechny regulované ukazatele pro skot vyjednané s EU jsou nižší než činil požadavek ČR. Nejvyšší „plnění“ požadavku ČR vykazují porážkové prémie na dospělý skot (91,2 %), kvóta na mléko (88,3 %) a početní stavy jatečných býků a volů (80,1 %), naopak nejnižší plnění požadavku ČR vykazují porážkové prémie na telata (20,9 %) a stropy početních stavů krav bez TPM (39,3 %). Ve vztahu k aktuálnímu stavu umožňují vyjednané regulované ukazatele „udržení“ produkce mléka přibližně na úrovni kvótového roku 2003/2004 a zvýšení

počtu jatečných býků a volů (o cca 16,4 %), naopak nárok na přímé platby bude mít cca 70 % stávajícího stavu krav (a jalovic) chovaných v systému bez TPM počátkem roku 2004. Vyjednaná národní mléčná kvóta odpovídá při průměrné užitkovosti 6 000 kg mléka na krávu a rok a tržnosti 95 % chovu cca 480 tis. dojených krav, což je o cca 14 tis. a 3 % dojnic (0,6 %) více než činil jejich stav k 1. dubnu 2003. S dalším zvyšování užitkovosti se bude počet dojnic ke stoprocentnímu využití národní mléčné kvóty úměrně snižovat.

Tab. 2 Regulované ukazatele pro skot a ovce („kvóty“)

Ukazatel		jedm.	požadavek ČR	vyjednaný objem			
				celkem	% požad.	% z 1989	% z 2002
Mléko		tun	3 100 000	2 737 931	88,3	59,4	104,8
býci a volí		kusů	305 000	244 349	80,1	48,0 ¹⁾	123,0 ¹⁾
krávy bez TPM		kusů	230 000	90 300	39,3	x	69,5 ¹⁾
porážkové	skot	kusů	530 000	483 382	91,2	117,6 ¹⁾	117,6 ¹⁾
prémie	telata	kusů	131 100	27 380	20,9	130,4 ¹⁾	130,4 ¹⁾

1) orientační podíly z přibližně srovnatelných ukazatelů.

Objem Českou republikou vyjednaných stropů početních stavů skotu (včetně počtu dojnic regulovaného národními mléčnými kvótami), jejich přepočet na 100 ha zemědělské půdy v ČR a v původních patnácti členských státech unie (EU-15) a podíl těchto ukazatelů ČR z průměru EU-15 uvádí tab. 2, srovnání hlavních regulovaných ukazatelů pro skot a ovce v ČR a v EU-15 znázorňuje graf 1.

Tab. 2 „Kvótované“ stavy skotu v EU-15 a v ČR

Ukazatel			dojnice	býci a volí	KBTPM	skot celk.
EU-15	tis. kusů		20 311,0	9 228,2	10 874,2	40 413,4
	na 100 ha zem. půdy		15,6	7,1	8,4	31,1
	kusů					
ČR	tis. kusů		480,0	244,3	90,3	814,6
	na 100 ha	kusů	11,2	5,7	2,1	19,0
	zem. půdy	% z Ø EU-15	71,8	80,3	25,0	61,1

Z tab. 2 je zřejmé, že vyjednané početní stavy skotu na 100 ha zemědělské půdy v ČR dosahují cca 25 % (krávy bez TPM) až 80 % (býci a volí) průměru stejných

ukazatelů v EU-15. Ve státech EU-15 jsou celkové početní „kvóty“ stavů skotu (cca 40 413,4 tis. kusů) tvořeny z 50 % dojnici, ze 23 % býky a voly a z 27 % kravami chovanými v systému bez TPM. V ČR se na celkovém stavu skotu (814,6 tis. kusů) podílejí 59 % dojené krávy, 30 % býci a voli a 11 % krávy bez TPM. Vzhledem k nezbytnosti „udržování“ TTP v přirozeném a kulturním stavu se ve srovnání s průměrem EU-15 jako nedostatečná jeví především „kvóta“ krav bez TPM. Tento významný ukazatel lze částečně „vylepšit“ chovem krav bez TPM nad vyjednanou kvótu (bez nároku na prémii) tak, jak je tomu v některých státech EU-15. Při využití stanovených stropů početních stavů krav této kategorie od 51 % ve Finsku do 144 % v Belgii a Lucembursku se v těchto státech nad stanovenou kvótu chová v průměru 14 % krav (graf 2).

Plnění produkčních funkcí

Hlavní produkční funkcí chovu skotu je zabezpečení potravin živočišného původu (mléko a mléčné výrobky, hovězí a telecí maso) pro tuzemské spotřebitele v odpovídajícím sortimentu, ve vysoké kvalitě za přiměřené ceny. Na plnění tohoto úkolu v podmínkách unie na podnikové i národní úrovni lze usuzovat z vyjednaných produkčních ukazatelů a z vývoje tuzemské spotřeby těchto základních živočišných potravin.

Z tab. 3 vyplývá, že po poklesu spotřeby mléka a mléčných výrobků na obyvatele z 260 kg v roce 1989 na 192 kg v roce 1994 (pokles o 68 kg a 26 %) se spotřeba postupně zvyšuje. V roce 2002 dosáhla cca 221 kg, to je 85 % skutečnosti roku 1989 a 115 % spotřeby mléka a mléčných výrobků vykázané v roce 1994.

Tab. 3 Orientační roční spotřeba mléka a mléčných výrobků na obyvatele (kg)

Ukazatel	1989	1994	1997	1999	2000	2001	2002
Konzumní mléko	91,4	70,8	59,6	60,3	59,5	60,7	61,0
Máslo	9,4	5,2	4,1	4,0	4,1	4,2	4,5
Sýry celkem	7,8	6,6	8,6	9,3	10,5	10,2	10,5
Tvaroh	5,1	2,8	2,9	3,7	3,4	3,6	3,6
Ostatní výrobky	27,5	24,3	22,0	24,5	25,0	25,5	26,1
Mléčné konzervy	6,0	2,9	3,2	2,2	2,3	2,3	2,4
Celkem¹⁾	259,6	191,9	195,2	207,5	214,1	215,0	220,6

1) v přepočtu na mléko, bez másla.

Mléčná kvóta je pro ČR „nastavena“ na 261 kg mléka na obyvatele a rok. Znamená to, že až do této hranice se může zvyšovat domácí spotřeba bez nutnosti mléko a mléčné výrobky dovážet. Rozdíl mezi stávající spotřebou a mléčnou kvótou na

obyvatele činí 40 kg, to je cca 18 % aktuální spotřeby. Při pokračování stávajícího trendu ve zvyšování spotřeby mléka a mléčných výrobků a jeho nezbytné podpoře může být tohoto stavu v průběhu několika let dosaženo, bezprostředně po vstupu ČR do EU však bude nutno při stoprocentním čerpání národní mléčné kvóty určitý objem mléka vyvážet.

Produkce jatečného skotu patří mezi komodity se složitým vývojem v několika posledních letech nejen v ČR. V roce 2002 došlo v EU ke zřetelnému oživení výroby (o 2,6 %), spotřeby a nákupních cen hovězího masa, v roce 2003 se objem výroby snížil o 1,4 % a pro rok 2004 je prognózován pokles výroby jatečného skotu o 2,5 %.

Česká republika je i přes méně příznivé ekonomické výsledky intenzivního výkrmu býků v produkci hovězího masa dlouhodobě soběstačná. Podílí se na tom i výrazné snížení spotřeby hovězího masa (tab. 4), které bylo zčásti způsobeno výskytem BSE v ČR i v zahraničí.

Tab. 4 Spotřeba a soběstačnost v produkci hovězího masa v EU a v ČR

Státy	ukazatel	spotřeba na obyvatele (kg)				index ¹⁾	% ²⁾
		1992	1997	2000	2002		
EU-15	Ø	21,3	19,1	19,0	19,6	92	101
	min.	13,0	14,0	14,0	12,3	95	x
	max.	29,7	27,0	25,9	27,9	94	x
ČR	Ø	30,0 ³⁾	16,4	12,5	11,1	37	117
	% EU	141	86	66	57	x	x

1) 2002/1992;

2) soběstačnost v produkci v roce 2002;

3) rok 1989.

Spotřeba hovězího masa na obyvatele se v ČR snížila z cca 30,0 kg v roce 1989 na 11,1 kg v roce 2002, to je o 18,9 kg a 63 %. Stávající spotřeba dosahuje 57 % průměru EU-15 a je o 1,20 kg a 10 % nižší než v Německu (12,3 kg) s nejnižší spotřebou hovězího masa ze států EU-15. Soběstačnost v produkci hovězího masa dosáhla v roce 2002 v EU-15 cca 101 %, v ČR 117 %.

V podmínkách EU bude produkce hovězího masa v ČR limitována zejména regulovanými ukazateli a ekonomickými výsledky. Z odhadu produkce jatečného skotu (tab. 5) vyplývá, že regulované ukazatele umožní ČR ročně vyrobit kolem 260 tis. tun jatečného skotu v živé a 140 tis. tun v jatečné hmotnosti. Je to o cca 30 % více než skutečnost v roce 2002.

Tab. 5 Orientační odhad výroby hovězího masa a jatečného skotu v podmínkách EU

Kategorie Skotu	kvóta (tis. kusů)	porážky (tis. kusů)	por. hm. (kg/kus)	živá hm. (tis. tun)	výtěžnost (%)	jat. hm. (tis. t)	%
dojnice	455,0 ¹⁾	150	540	81,0	50	40,5	29,0
KBTPM	90,3	20	530	10,6	50	5,3	3,8
býci a volí	244,3	244	600	146,4	55	80,5	57,5
jalovice	x	50	450	22,5	53	11,9	8,5
Telata	27,4 ²⁾	20	150	3,0	55	1,7	1,2
celkem	x	484	544	263,5	53	139,9	100,0

1) *nekvótovaný ukazatel, výpočet z národní mléčné kvóty a z průměrné dojivosti krav;*

2) *porážkové prémie.*

Orientační propočet vychází mimo jiné z vyjednaného stropu početních stavů býků a volů s nárokem na speciální prémii, který by bylo možno plně využít při započítání všech býčků pocházejících z chovu krav bez TPM. Vypočítané ukazatele se mohou v důsledku působení ekonomických podmínek změnit. Pro výrobce může být např. výhodnější výkrm býků do nižších porážkových hmotností, export zástavových zvířat apod.

Vypočítaná orientační struktura produkce jatečného skotu (57,5 % býci, 32,8 krávy, 8,5 % jalovice a 1,2 % telata) přibližně odpovídá struktuře produkce v roce 2002 (52 %, 38 %, 8 % a 2 %). Teoreticky vypočítaná roční produkce jatečného skotu (140 tis. tun jatečné hmotnosti) odpovídá spotřebě hovězího masa cca 14 kg na obyvatele a rok. Je to o 2,9 kg (26 %) více než vykázaná spotřeba v roce 2002 a stejná spotřeba hovězího masa jako v roce 1999. Vzhledem k průměrné spotřebě hovězího masa ve státech EU a postupné obnově důvěry v „bezpečnost“ hovězího masa u spotřebitelů je pravděpodobné, že by se v několika málo letech jeho spotřeba na tuto úroveň mohla dostat. Pak by se ČR stala „čistým“ dovozcem této významné agrární komodity. V několika nejbližších letech členství ČR v EU však tato situace pravděpodobně nenastane. Je proto možno konstatovat, že vyjednané „kvóty“ na skot zabezpečují zvýšení spotřeby hovězího masa o cca 3 kg (25 %) na obyvatele.

Z orientačního hodnocení soběstačnosti v podmínkách EU vyplývá, že vyjednaná národní mléčná kvóta a stropy početních stavů příslušných kategorií skotu jsou dostatečné ke zvýšení spotřeby mléka a mléčných výrobků o cca 18 % a hovězího masa o cca 25 %.

Plnění neprodukčních funkcí

Z evropského modelu multifunkčního zemědělství připadá několik vzájemně provázaných úkolů a funkcí i na chov skotu. Jedná se především o udržování krajiny v přirozeném a kulturním stavu, rozvoj životnosti a aktivit venkova, vytváření a udržení pracovních příležitostí, realizaci jednodušší a srozumitelnější agrární politiky a plnění úkolů a služeb, které společnost od zemědělců očekává.

Odhad využitelnosti TTP v podmínkách unie vycházející z regulovaných i neregulovaných početních stavů skotu a dalších druhů a kategorií zvířat je uveden v tab. 6.

Tab. 6 Orientační výpočet využití ploch TTP v ČR

Ukazatel		Poč. stavy (tis.)		ha TTP na DJ	TTP celkem	
		kusů	DJ		tis. ha	%
Regulované početní stavy	dojnice ¹⁾ – plemeno C	250,0	250,0	0,5	125	18,9
	dojnice ¹⁾ – plemeno H	230,0	230,0	0,2	46	6,9
	dojnice celkem ¹⁾	480,0	480,0	0,4	171	25,8
	býci a volí	244,3	244,3	0,3	73	11,0
	krávy bez TPM	90,3	90,3	2,0	181	27,1
	ovce ²⁾	66,7	10,0	2,0	20	3,0
	celkem	x	824,6	0,5	445	66,9
Neregulované stavy a ost. způsoby ³⁾		x	185,5	1,0	221	33,1
Využitelnost TTP celkem		x	1 010,1	0,7	666	100,0

1) nekvótovaný ukazatel; vypočítán z mléčné kvóty a tržní produkce 5 700 kg mléka na krávu a rok;

2) podle Nařízení rady (EU) čí. 1254/1999 se ovce (koza) = 0,15 DJ, jalovice (6 až 24 měs. věku) = 0,6 DJ;

3) využívání TTP.

Za regulované ukazatele jsou považovány stavy dojnic odpovídající plnému využití mléčné kvóty a maximální početní stavy (stropy) dalších kategorií skotu a ovcí s nárokem na dotace. Při chovu „kombinované“ populace krav je uvažováno s pastevním odchovem jalovic a s pastvou cca 40 % krav, při chovu krav dojně populace s částečným pastevním odchovem jalovic a s pastvou cca 10 % krav. Neregulované ukazatele vycházejí z odhadu početních stavů zvířat, které budou v ČR

chovány mimo rámec stanovených kvót bez nároku na dotace. Jedná se např. o krávy bez TPM, ovce a kozy nad vyjednanou kvótu, o produkci mléka (chov dojených krav) pro rodinu chovatele, o chov dalších kategorií skotu a ovcí za účelem využití menších ploch TTP, o chov koní především ke sportovním a rekreačním účelům, o chov „hobby“ plemen skotu, ovcí a koz, o farmový chov jelenovitých (především jelenů a daňků), o chov králíků apod.

Za ostatní způsoby využívání TTP se v této orientační kalkulaci považuje např. mulčování nebo sklizeň a kompostování travních porostů k udržování ploch TTP v obcích a ve městech. Rozsah využití tohoto postupu je odhadnut na 30 tis. ha, to je na 3 % stávající výměry TTP.

Z tab. 6 je zřejmé, že „kvóty“ stavy skotu a ovcí odpovídají cca 825 tis. DJ, nekvótované stavy zvířat cca 190 tis. DJ, a že při dodržení „hustoty“ zvířat na hektar uvedené v tab. 5 by bylo možno v ČR využít kolem 670 tis. ha TTP (71 % její vykazované výměry). Z využitelné plochy TTP připadá kolem 67 % (446 tis. ha) na regulované stavy a 33 % (221 tis. ha) na neregulované stavy zvířat a na ostatní způsoby využívání TTP. Znamená to, že cca 30 % vykazované výměry TTP (resp. 300 tis. ha) by při dodržení uvažovaných parametrů nebylo možno ekologicky a ekonomicky využít.

Ve stávajících státech unie se v roce 2002 chovalo (při značné variabilitě mezi jednotlivými státy v průměru o 14 % krav bez TPM (graf 2) a o 24 % ovcí a koz více než odpovídá součtu národních „kvót“ (stropů početních stavů). Zvýšení početních stavů těchto přežvýkavců o shodný podíl nad vyjednané kvóty v ČR (o 12,6 tis. krav bez TPM, a 16,0 tis. ovcí a koz) by umožnilo navíc využít cca 30 tis. ha TTP. Proto by v rámci možností daných legislativou EU měl být přiměřeně podporován chov krav bez TPM a ovcí zejména v oblastech se ztíženými podmínkami pro hospodaření i nad vyjednané národní kvóty, resp. nad přidělené individuální (podnikové) stropy početních stavů. Tyto možnosti poskytuje např. Horizontální plán rozvoje venkova.

I v případě, že v tab. 6 uvedené orientační plochy TTP využitelné chovem skotu, ovcí a koz by se pochopením chovatelů, zásahy státu a extrémní extenzifikací výroby mírně zvýšily a část TTP se zalesnila, představuje ekonomické a ekologické využívání stávající výměry TTP náročný úkol nejen agrárního sektoru.

Plnění dalších neprodukčních funkcí, mezi které patří především udržování životnosti a aktivit venkovského prostoru, zajištění zaměstnanosti a ochrana životního prostředí, je do značné míry vázáno na chov skotu. Toto konstatování platí především pro marginální oblasti s vysokým podílem TTP, kde jsou možnosti podnikání v agrárním sektoru v důsledku nepříznivých přírodních a výrobních podmínek značně omezeny. Často se jedná o horské a podhorské oblasti s vysokou nezaměstnaností,

s nepříznivou věkovou strukturou obyvatelstva, s nevyhovující dopravní situací, omezenými možnostmi zaměstnání a nedostatečnými službami. Proto plnění uvedených a dalších funkcí v těchto regionech bude záviset mimo jiné na tom, zda se v nich podaří skot a ovce udržet. Poněvadž cílem podnikání i v agrárním sektoru je dosahování zisku, budou o udržení, popř. rozšíření chovu skotu a ovcí, rozhodovat i ekonomické ukazatele produkce včetně „úhrady“ nákladů za plnění neprodukčních funkcí. V důsledku snahy o zvyšování produktivity práce, snižování výrobních nákladů a zlepšování ekonomických výsledků může docházet k dalšímu snižování počtu pracovníků (zvyšování nezaměstnanosti), rušení nerentabilních výrobních a zhoršování sociální situace obyvatelstva. V rámci společné zemědělské politiky unie mají její členské státy poměrně značné pravomoci v oblasti organizační a ekonomické podpory vlastních priorit. Jedná se např. o dotace ze strukturálních fondů EU, podporu ekologických způsobů hospodaření a speciálních programů zaměřených na ochranu životního prostředí, zamezení převodu mléčných kvót a stropů početních stavů krav bez TPM a ovcí z vymezených regionů apod. Proto by se zřetelem na vyjednané kvóty, na cíle a úkoly společné zemědělské politiky unie a tuzemského agrárního sektoru a další národní priority měly být tyto možnosti v maximální míře využívány.

Ekonomické ukazatele chovu skotu

Zásady společné organizace trhu EU budou ovlivňovat i ekonomické ukazatele chovu všech kategorií skotu. V prvních letech členství v unii lze očekávat postupné vyrovnávání nákupních cen mléka a jatečného skotu v nových a stávajících členských státech EU. Stávající nižší nákupní ceny mléka a jatečného skotu v nových členských státech než v EU-15 mohou mít za následek zvýšení exportu těchto komodit do států EU-15. Např. u jatečného skotu Komise EU počítá v důsledku rozšíření se zvýšením nákupních cen v nových členských státech, s poklesem cen v EU-15 a poklesem průměru nákupních cen v rozšířené unii.

Z podnikového hlediska bude po desetiletém přechodném období pro nárok na „plné“ přímé platby situace chovatelů skotu a ovcí plně srovnatelná s podniky ve stávajících členských státech unie. Jednou ze základních podmínek dosažení tohoto stavu je dostatečná podniková mléčná kvóta nebo kvóta na krávy bez TPM s nárokem na prémii, a realizace všech dalších přímých plateb (porážkové prémii, prémii na jatečné býky a voly a na krávy bez TPM, extenzifikační prémii) kumulovaných do podnikové přímé platby včetně všech dalších dotací poskytovaných na ekologické systémy hospodaření, speciální programy k ochraně životního prostředí aj. Mezi další podmínky, které může do značné míry ovlivnit chovatel, patří nízké výrobní náklady, vysoká jakost tržních produktů a zajištění odbytu produktů skotu za přijatelné nákupní

ceny. Vzhledem k vyjednané nízké národní mléčné kvótě a stropu početních stavů krav bez TPM a ovcí s nárokem na prémie lze očekávat, že ceny převáděných (prodáváných a nakupovaných) kvót mezi chovateli budou relativně vysoké, a při realizaci převodů budou ovlivňovat ekonomické ukazatele produkce.

Závěr

Skot a ovce se budou v rozsahu vymezeném regulovanými ukazateli v ČR chovat i po jejím přijetí do EU, produkce jakostních potravin a surovin bude zajištěna v dostatečném objemu a sortimentu a v rámci společné agrární politiky se na domácím i zahraničních trzích uplatní zejména kvalitní a v rámci unie cenově srovnatelné tržní produkty. Rozšíření trhu bude pro agrární sektor ČR představovat možnost zvýšení odbytu v případě schopnosti konkurovat zahraničním producentům. Na druhé straně však hrozí nebezpečí „obsazení“ domácího trhu schopnějšími a úspěšnějšími zahraničními producenty a firmami v případě nedostatečné přípravy na nové podmínky. V případě chovu skotu bude konkurenční schopnost dána především vysokou kvalitou a přijatelnou cenou základních surovin (mléka a jatečných zvířat) a vysokou kvalitou a s konkurencí srovnatelnými cenami všech tržních produktů.

